

1/2025

ORIGINS OF ROMANIAN FANTASTIC

Associate Professor PhD Mirabela Rely Odette CURELAR *

***„Constantin Brancusi,, University of Târgu Jiu**

Abstract: *The fantastic represents a means of restoration and imaginary restitution of the indestructible cosmic totality, whose image is perpetually preserved in the mythical memory of humanity, hence the impression of eclecticism in the order of fantastic ideas and the overly free juxtaposition of epic moments is eventually considerably diminished.*

Keywords: *eclecticism, humanity, imaginary, fantasy, mythical.*

**Contact details
of the
author(s):** -

Rădăcinile fantasticului mitologic românesc contemporan se găsesc în folclor. „Statutul ontologic al omului primitiv, aflat într-o permanentă stare de incertitudine și chiar spaima în interiorul unui univers veșnic amenințat de cataclisme, provoacă mutații în sistemul axiologic și gnoseologic. Fantasticul derivă dintr-o mentalitate mitico-magică, aflată într-o stare de latență în mentalitatea omului modern. Cu rădăcini ancestrale, trăirea sentimentului fantastic înseamnă o "regresiune în timpuri" (Ion Biberi, *Fantasticul, atitudine meritată*, în *(Eseuri literare, filosofice și artistice, Cartea românească*, 1982, pg.218).

Originile literaturii fantastice sunt legate de începuturile literaturii însăși. Orientarea spre fantastic nu este mai puțin veche decât orientarea realistă a literaturii. Cele două direcții fundamentale ale literaturii, rămân, în continuare, să-și dispute prioritățile, nu sunt într-un raport de incompatibilitate, ci, dimpotrivă, se dovedesc, de-a lungul timpului, complementare. (Ovidiu Ghidirmic, *Proza românească și vocația originalității*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1988, pg 18).

O literatură cu un folclor atât de bogat - zestre cu care puține popoare se pot mândri – nu putea să nu fertilizeze o direcție puternică și pregnant conturată, cum este aceea a fantasticului mitologic. Existența masivă a fantasticului mitologic constituie chiar una din caracteristicile literaturii române, care o individualizează în rândul celorlalte literaturi. Unele dintre cele mai izbutite creații fantastice românești sunt realizate tocmai pe filon folcloric. Dacă am exclude din sfera fantasticului miraculosul mitico-magic și fabulosul folcloric, ar

însemna să privăm proza fantastică românească de una din direcțiile ei cele mai importante.

În basme, în legende și în balade, în eposul popular și în mitologie, convenția fantasticului se impune și este acceptată de la bun început, deliberat, de la sine, că miracolul devine cum nu se poate mai firesc, și odată instalați în fantastic, nimic nu ne mai uimește, nu ne mai surprinde și nu ne mai înspăimântă, minunile sunt posibile la fiecare pas, tensiunile sunt eliminate, cosmosul este armonios și bine structurat, încât nu se mai produce acea "ruptură în ordinea realității", în care Roger Caillois vedea o marcă specifică a literaturii fantastice. Considerăm însă că nu sunt suficiente argumente pentru a exclude miturile și basmele din sfera fantasticului. Miticul și magicul sunt permanențe ale spiritului uman și literatura modernă recurge, nu o dată, la mitologie. Basmele sunt mituri desacralizate, așa cum remarca, pe bună dreptate, (V.I. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Editura Univers, București, 1974, pg73), numai că formula de "basme fantastice" rămâne discutabilă, dacă nu de-a dreptul tautologică (Ovidiu Ghidirmic, *Proza românească și vocația fantasticului*, Editura Scrisul românesc, 2005, pg.56).

Specie recunoscută prin bogăția practic inepuizabilă a structurilor tematice și stilistice, basmul folcloric atrage atenția spiritului critic datorită atât valorilor mitic-ontologice pe care le înglobează, cât și modalității lui de expresie narativă, frapantă prin inconfundabila ei originalitate. În deschiderea directă către memoria mitică a umanității, odată cu retrăirea perpetuă a acestuia prin mijlocirea imaginației creatoare, rezidă statutul de model mitic primordial al speciei. Așadar, basmul, cu o expresie a lui Mircea Eliade, este un instrument de cunoaștere căruia îi este proprie însușirea de a "modifica fundamental orice fapt concret acordându-i semnificații noi" (Mircea Eliade, *Folclorul ca instrument de cunoaștere*, în *(Revista Fundațiilor Regale, anul IV, nr.4, aprilie 1937)*.

Basmului autentic folcloric îi este străină înclinația spre "distribuirea" acestuia în ecuații epice explicit enunțate. Viziunea prin definiție antitetică a fantasticului rezidă în basmul folcloric în impurificarea unghiurilor tematice din care se produc conexiunile narrative proprii recunoscutului fenomen de amalgamare de tipologii originare. În fapt, acestea din urmă, cu nucleeele lor magic-fantastice imobile, au statutul unor "universalii" în baza cărora imaginarul beneficiază de largi deschideri sub raport epic și tematic.

Dintre basmele de notorietate, excepționale sinteze epice "fantastice" amintim "Tuliman" și "Pescăruș împăratul", din culegerea lui C. Rădulescu Codin (Cf. *Îngerul romanului*, București, 1913). Surprinzător în ambele basme este lungul șir de momente narrative relativ autonome ca structură fantastică, dar care, în virtutea unei logici compoziționale de ansamblu, caracteristică prin inefabila ei coerență, se înscriu dezinvolt pe axa unui unic traiect epic și conflictual. În "Tuliman", realismul existenței, naturalețea perspectivei din care sunt povestite faptele extraordinare, reprezintă cuvântul de ordine din capul locului enunțat: "Și-mpăratul ăsta, cât era de împărat, avea și el multe doruri și multe supărări, ca orice muritor".

Întrucât la originea a tot ce se va întâmpla de-a lungul povestirii, se află marea suferință a unui om - aceea de a nu avea un copil - complexul arsenal de elemente magico-miraculoase, the „mental mechanisms” (Manasia, 2020, p.24) va trebui să accepte statutul celui mai comun mod de manifestare a legilor vieții. Pentru narator și ascultători se șterge orice deosebire între logica firescului și aceea a neobișnuitului. Acțiunea basmului, marcată de aventuroasa călătorie a lui Făt-Frumos pornit în căutarea fetei promise, stă de asemenea sub semnul voluptoasei propensiuni pentru fantasticul impulsionat de elementul miraculos. Fata-născută-din-piatră este descoperită în interiorul tulpinii unui copac. Bucuria nu ține mult, fata fiind răpită de împăratul Galben de la Marea Galbenă. Dar norocul face ca fiul de împărat să dea de vestitul Tuliman, voinicul care prin faptele sale a băgat "în frigurile morții pe împărați, pe crai și pe toți puternicii lumii".

Rezumând, trebuie spus că diversitatea motivelor magico-miraculoase ce animă în continuare întinsa și imprevizibilă acțiune a basmului este impresionantă: batista vrăjită, paloșul fermecat, puterea zmeului ascunsă în scroafa cu douăsprezece capete s.a. Simbolistica lor fantastică se dovedește îndeajuns de transparentă, străină de tentația încifrării premeditat ezoterice a epicului. Toate acestea se petrec în virtutea faptului că îndeobște basmul fantastic de origine folclorică își apropie misterul ei ca pe un mod fundamental deschis de percepere realist-simbolică a existenței umane. În viziunea acestui tip de epos folcloric, fantasticul reprezintă un mijloc de refacere și restituire imaginară a totalității cosmice indestructibile, a cărei imagine este perpetuu păstrată în memoria mitică a umanității, lată de ce impresia de eclectic în ordinea ideii fantastice și de juxtapunere mult prea liberă a momentelor epice, se atenuază până la urmă considerabil.

Mai restrâns în planul cuprinderii epice și, implicit, din unghiul problematicei fantastice, basmul "Pescăruș împărat", surprinde, în schimb, prin speciala apetență pentru elementele miraculo-magice insolite: împăratul care poruncește să i se aducă la masă pește cu solzi de aur, femeia vârstnică ce naște un fecior înghițind un bob de piper, diavolul deghizat în călugăr care iese în calea bătrânului pescar, încheind cu acesta pactul prin care îl obligă să-i dea ce are neștiut acasă în schimbul peștilor cu solzi de aur etc. în pofida stereotipiei consacrate și a numărului lor relativ limitat, elementele magic-miraculoase cu care se operează fac dovada unei semnificative mobilități. Ele stimulează imaginația, puterea de invenție a povestitorului, animat de dorința edificării unor universuri narrative cât mai complexe, grație anvergurii lor românești.

Tot atât de bogate în ceea ce privește prezența elementelor magice de uz curent, basmele culese de Petre Ispirescu, "Voinicul cel cu cartea în mână născut" și "Ileana Sânziana", se disting printr-un vădit spor de competență narativă și analitică. Drept urmare, fantasticul beneficiază de remarcabile scenarizări, apelurile magice capătă consistență epică, iar eroii se conturează ca individualități umane ce trăiesc și prin propria lor biografie.

Cuplul mitic Făt-Frumos și Ileana Cosânzeana nu descrie tema dragostei în lirica română prin doi eroi mitici de import, transplantați în mitologia română și parfumați cu puțină romanitate (...) ei sunt două personalități mitice izvorâte din concepția și viziunea lirică a poporului român. Mitul dragostei lor simbolizează mitul atracției cosmice a elementelor desprinse din imaginea haosului și introduse în ordinea cosmică a universului, e mitul dramei credinței și tradiției preromânești a cultului luminătorilor cerești" (Romulus Vulcănescu, *MitoCogia românească*, pag.390). Este deci cât se poate de firesc să presupunem că însemnele unei atari geneze să-și răsfrângă spiritualitatea și asupra basmului, beneficiind de cadrul epico-fantastic oferit de acesta.

Anticonceptualismul funciar, propriu simbolisticii fantastice, din perspectiva căreia este potențat imaginarul în basmul folcloric românesc explică, fără îndoială, inapetența genului atât pentru alegorismul filosofic explicit, cât și pentru încifrările paradigmatic de aceeași natură. Cum am mai arătat, idealitatea este resortul ce animă gândul și fapta eroului angajat în efortul său temerar de a da câștig de cauză ideii de bine. Există însă situații când o asemenea tentație a absolutului cunoaște forme de manifestare maximă și în plan strict tematic. Sunt acestea temele fantasticului de esență fabulos cosmică. În acest context, motivele și temele de circulație curentă se pun în slujba unei adevărate "suprateme", caracterizată prin sublimitatea desăvârșită a motivației conferite demersului fantastic. Basme precum *Prăstea ceVoinic și mereCe de aur*, *Qreuceanu și tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* culese de Petre Ispirescu, își asumă repere fantastice apte să proiecteze tema mitică originară în sisteme de referință a căror deschidere vizează nemijlocit absolutul ca mod de evaluare a existenței omului.

Prâslea cel voinic și merele de aur are ca motiv inițial episodul merelor de aur, o reminescentă despre minunata grădină a Hesperidelor, așezată într-o îndepărtată țară apuseană și păzită de un balaur, unde pătrunse Hercule de culese câteva mere pentru stăpânul său Eurysteu (Lazăr Stăneanu, *Basmele române*, Editura Minerva, București, 1978, pag.288). Totuși, în basmul românesc enunțul ideatic și transpunerea lui epico-fantastică sunt diferite, încât se constată existența unei structuri mitice specifică altei viziuni asupra motivului. Spre deosebire de mitul antic, grădina din basmul românesc ține de ordinea firească a lucrurilor, aparține gospodăriei împăratului, singura însușire care-i conferă statut de excepție fiind pomul cu roade de aur. Cât despre stăpân, împăratul, chiar dacă erou de basm, nu are nimic din firea atotputernic zeiască a pătimișei Hera, capabilă nu o dată de răzbunări ucigașe. Nefiind un loc interzis și nepăzită, grădina împăratului nu este nici un spațiu al pierzaniei, ca în mitul amintit. (Nicolae Ciobanu, *Între imaginar și fantastic în proza românească*, Editura Cartea românească, București, 1978, pag.77). Autorul "detecta" în basmul în discuție "simbolistica vitalist-sacralizantă a motivului, consacrată de marea temă a arborelui vieții și al înțelepciunii, alături de brad, măruț deținând, în acest context, poziție privilegiată". Dar, spre deosebire de viziunea magic-religioasă a mitului, statică în imuabilitatea ei paradisiacă, în viziunea fantastică a basmului, gradul de idealizare existențială este totuși departe de a fi absolutizat. Sacralitatea presupus intangibilă a mitului este în întregime fisurată de antinomia originară a coexistenței dintre ideea de bine și ideea de rău. Acesta este și acum resortul dramaticului conflict ce declanșează acțiunea fantastică ai cărei protagoniști sunt Prâslea și zmeii.

Motivului central al basmului - merele de aur - i se asociază alte două motive, de mare circulație: acela al fraților perfizi și al fetei de împărat răpită de zmeu și eliberată de Făt-Frumos. Tema mitică centrală este supusă unui proces de problematizare intim umană; grație efectului catalitic exercitat de cele două motive secundare, pe care și le asuma cu firească logică existențială, își relevă coeficientul de umanitate intrinsecă, operând în sfera relațiilor interumane propriu-zise. Luând în atenție mai ales motivul "soarelui furat", problematica basmului *greuceanu* își asumă conotații simbolice de anvergură cosmică, pe care le valorifică în temeiul unei viziuni specifice orizontului mitic românesc.

Poporul român interpretează soarele și rosturile lui cosmice, terestre și lumești, ca fiind esențiale pentru concepția și viziunea lui terestră despre viață și lume" (Romulus Vulcănescu, op.cit., pag.267-268). Am spune deci că și *greuceanu* aparține unei autentice tipologii solare, în ordinea umanului. Definitiv nu se pare, mai întâi, denumirea *Greuceanul cel de Aur*, utilizată tocmai de aceia care furaseră soarele și luna de pe cer, adică de zmei. Întrucât eroul nu este numit astfel de povestitor și nici de celelalte personaje ale basmului, presupunem ca noțiunea de "aur" nu vizează nicidecum un atribut de natură fizică, cum se întâmpla în alte situații: prunci, feți-frumoși sau zâne cu părul de aur, de pildă. Fiind numit astfel de către zei, este un indiciu că pentru aceștia singurul adversar de temut nu poate fi decât insul care aparține tipologiei umane privilegiate a acelora direct tutelați de astrul răpit de ei. Aurul e în același timp culoare cerească și solară. Conferindu-i atributul "cel de aur", se poate spune că zmeii au conștiința sacralității astrale a lui Greuceanu și de aceea îi recunosc statutul de unic adversar redutabil în contextul demonice lor tentative de a fura soarele, luna și stelele de pe cer.

Dar în pofida superlativizării astrale de care se bucură din partea adversarilor săi, Greuceanu rămâne în esență un pământean, gândind și acționând ca atare. Se confirmă și de data asta opinia deja formată, potrivit căreia viziunea mitică a basmului nostru folcloric, chiar și în cazul temelor și motivelor ce plonjează în universuri imagine străbătute de o tensiune ideatică absolutizantă sub

raportul cunoașterii, beneficiază de îndrăznețe și semnificative replieri la dinamica realist-fenomenală, cu alte cuvinte, "telurică", a existenței.

Basmului fantastic îi aparține și *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Marele coeficient de originalitate al acestei narațiuni basmice își are originea în șirul abaterilor de la regula instituită de stereotipia canonizantă a genului. Esențial este faptul că întreg periplul eroului, orientat spre răsărit, spre locul unde se află Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte, nu este așa cum ne-am așteptat, unul ascensional. Nu e un periplu care, deși presărat și el cu mari încercări - pustia, împărățiile Gheonoaiei și ale Scorpiei, pădurea deasă și înaltă "unde stau toate fiarele cele mai sălbatice din lume", din care se iese cu bine datorită calului năzdrăvan reîntinerit, - odată cu recursul la binecunoscuta terapie magică a genului, să se încheie apoteotic. Avem de-a face cu o ascensiune ale cărei semne sunt schimbate. Cu toate bucuriile destinului de nemuritor obținute aici, inclusiv căsătoria cu zâna cea mică, șederea în palatul zânelor, în fond nu reprezintă "făgăduința pentru care m-am născut". Faptul reprezintă avertismentul idealizant-amăgitor ce precede "pedeapsa" căzută asupra fiului pentru minciuna tragică a tatălui, atunci când îi promisese tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte, ca să se nască. Nu este deci întâmplător că încălcarea interdicției - trecerea pe teritoriul aparținând Văii Plângerii - se soldează cu ivirea irepresibilei nostalgii a eroului pentru condiția de muritor. Singularitatea dramatică a destinului de care are parte Făt-Frumos este izbitoare, dacă ne reamintim că absolut toți semenii săi din basmul folcloric ies învingători, fiind răsplătiți cu prisosință pentru marile lor fapte vitejești.

Punctul final adevărat, care marchează fabulosul îl reprezintă acum eșecul desăvârșit legat de dorința intrării în stăpânirea timpului absolut, deloc marcat de prăbușirea în neantul de la capătul timpului trecător.

1/2025

BIBLIOGRAFIE

- Bârlea Ovidiu – *Folclorul românesc* – vol. II, București, Editura Minerva, 1983.
- Culianu, Ioan P., *Mircea Eliade*, Editura Nemira, 1995.
- Glodeanu Ghe – *Fantasticul în proza lui Mircea Eliade*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1993;
- Handoca Mircea „*Viața lui Mircea Eliade*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998
- Handoca Mircea „*Pro Mircea Eliade*”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2008
- Manasia, M, G, (1/2020), UNDERSTANDING THE FACTORS INFLUENCING SECOND LANGUAGE ACQUISITION, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series Supplement.